

УДК 342.1

ПОНЯТТЯ «ОБ'ЄДНАННЯ» ТА «АСОЦІАЦІЯ» У КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОБ'ЄДНАННЯ У ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ

Світлана ОСАУЛЕНКО,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У статті аргументовано, що варто відмовитись від застосування поняття «об'єднання громадян» на користь поняття «асоціація» у ст.ст. 36–37 Конституції України та узгодити інші закони та підзаконні акти з Конституцією України, насамперед Закон «Про політичні партії в Україні», де у ст. 2 «Поняття політичної партії» надано відповідне визначення. Перспективи полягають у тому, щоб у дослідженні права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні застосовувати той самий тезаурус, що застосовують зарубіжні вчені, які працюють у країнах ЄС.

Ключові слова: право на свободу об'єднання у політичні партії, свобода об'єднань, свобода асоціацій, право на об'єднання у політичні партії, політичні партії.

CONCEPT OF “ASSOCIATION” IN THE CONTEXT OF CONTENT OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF CITIZENS ON ASSOCIATION WITH POLITICAL PARTIES IN UKRAINE

Svitlana OSAULENKO,
Candidate of Law Science, Professor,
Professor at the Department of Constitutional Law
of National University “Odessa Law Academy”

SUMMARY

The article argues that the use of the concept of “association of citizens” should be discarded in favor of the notion “association” in Art. 36-37 of the Constitution of Ukraine and bring other laws and regulations in line with the Constitution of Ukraine, in the first place – the Law “On Political Parties in Ukraine”, where Art. 2 “The concept of a political party” is given an appropriate definition. The prospect is that the study of the right to freedom of association in political parties in Ukraine should apply the same thesaurus, that is used by foreign scholars working in the EU.

Key words: guarantees of the freedom of association in political parties, special guarantees of the freedom of association in political parties, human rights guarantees, freedom of association, freedom of association in political parties.

Постановка проблеми. Зміст конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні є одним з елементів цього суб'єктивного права. Традиційно структура будь-якого суб'єктивного права аналізується у складі суб'єктів цього права, його об'єкта (об'єктів), а також змісту, і конституційні суб'єктивні права не є виключенням з цього правила. Варто підкреслити, що такий підхід себе цілком виправдовує та варто дотримуватись його. Під час дослідження змісту конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні гостро постає питання розмежування понять «об'єднання» та «асоціація».

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що нині в Україні відбуваються євроінтеграційні процеси, що передбачають гармонізацію національного законодавства зі стандартами прав людини, сприйнятими у ЄС. Як раз у межах цих процесів автор аналізує та обґрунтовує необхідність переходу до більш широкого застосування поняття «асоціація» в національному законодавстві та українській юридичній літературі.

Ступінь дослідження. Поки що фахівці з конституційного права не аналізували питання розмежування понять «об'єднання» та «асоціація» у контексті дослідження права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні. У зв'язку з цим при написанні статті застосовувались праці, присвячені здебільшого загальним питанням теорії держави і права (у першу чергу розробки Н.М. Крестов-

ської, Л.Г. Матвеевої), а також загальним питанням конституційного права в аспекті суб'єктивних прав (у першу чергу розробки В.М. Шаповала, Н.В. Мішиної). Стала у нагоді і дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, присвячена конституційному праву на об'єднання у політичні партії, захищена А.М. Мойсеевим на матеріалах зарубіжного законодавства та судової практики.

Метою і задачею статті є аргументація необхідності розмежування понять «об'єднання» та «асоціація» стосовно конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конституція України «задає» назву досліджуваному праву – «право на свободу об'єднання у політичні партії». Ст. 36 передбачає, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації». Незважаючи на поєднання в одному словосполученні понять «право» та «свобода», на сучасному етапі розвитку юридичної науки це є цілком припустимим. Фахівці з теорії права зауважують: «Нерідко терміни «права людини» і «свободи людини» <...> поєднуються в одному терміні: наприклад, таким є право на свободу пересування. Вживання терміна «свободи людини» покликано зробити акцент саме на вільному, максимально самостійному самовизначенні людини в деяких сферах суспільного життя. Держава ж забезпечує

свободи людини, насамперед, невтручанням у це самовизначення як із боку самої держави, так і з боку всіх інших суб'єктів права» [1, с. 208].

Незважаючи на те, що ст.ст. 36–37 Основного Закону України розміщено у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», з їхніх положень на пряму не витікають складники змісту досліджуваного права, оскільки вони здебільшого стосуються суб'єктів цього права та його об'єкта – політичних партій.

Закон «Про політичні партії в Україні» містить складники досліджуваного суб'єктивного права у Розділі II «Членство в політичних партіях та їх утворення»:

- право підтримати підписом рішення про створення політичної партії (ст. 10, закріплено опосередковано);

- право брати участь в установчому з'їзді (конференції, зборах) політичної партії, яким затверджуються статут і програма політичної партії, обираються її керівні та контролюючі органи (ст. 10, закріплено опосередковано);

- право входити до групи громадян України у складі не менш як 100 осіб, якими створюється політична партія (ст. 10, закріплено опосередковано) [2].

Закон «Про політичні партії в Україні» у Розділі II «Членство в політичних партіях та їх утворення» містить також:

- право в будь-який час зупинити чи припинити своє членство в політичній партії (ст. 6, закріплено прямо);

- право перебувати на виборних посадах у політичній партії (ст. 6, закріплено опосередковано).

Але ці права навряд чи можна включити до змісту конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії з двох причин.

Першою причиною є те, що відповідно до ст. 8 Закону «Статут політичної партії», «політичні партії повинні мати статут. Статут політичної партії має містити такі відомості: <...> 4) права та обов'язки членів політичної партії, підстави припинення чи зупинення членства в політичній партії» [2].

Питання, чи можна вважати права та обов'язки членів політичної партії складниками змісту суб'єктивного права на свободу об'єднання у політичні партії, в юридичній літературі є неоднозначним. З цього питання В.М. Шаповал висловився таким чином: «Закріплені в Основному законі права і свободи людини і громадянина не є вичерпними, про що йдеться, зокрема, в частині першій ст. 22 Конституції України. При цьому, на нашу думку, правові форми фіксації прав і свобод людини і громадянина обмежуються конституцією і законами. Іншими словами, суб'єктивні права, які встановлені на рівні підзаконних актів, не мають трактуватися як права і свободи людини і громадянина, інакше втратило б сенс саме поняття таких прав і свобод» [3, с. 94].

Варто погодитись із тим, що В.М. Шаповал надає вагомому значенню правовій формі фіксації суб'єктивних прав. Закріплені у корпоративних нормах (а саме до них належить за правовою природою статут політичної партії) права навряд чи можуть входити до змісту будь-якого конституційного права.

По-друге, якщо підходити до дослідження змісту права на свободу об'єднання у політичні партії з формальної точки зору, то він охоплює лише ті права, що пов'язані з утворенням політичної партії як асоціації. З таким підходом опосередковано погоджується А.М. Мойсєєв: «Не скасовуючи і не применшуючи право кожного на об'єднання (як це зазначено в Конституції <...>), його поширення в теорії конституційного права на множинність осіб (громадян) дає змогу розглядати свободу об'єднань як складову частину загального права громадян на об'єднання (як явища). Таким чином, вона складається з:

1) права кожного на об'єднання (тобто права громадянина формувати, вступати і вийти з об'єднання, брати участь у його діяльності);

2) свободи об'єднання (незалежність об'єднань від держави, демократизація прийняття рішень та ін.)» [4, с. 39].

До того ж поняття «об'єднання» не є однозначним та чітко зрозумілим, про що пише А.М. Мойсєєв. У праці «Конституційне право громадян на об'єднання в політичні партії та судова практика його захисту» він приділяє цьому питанню надзвичайно багато уваги з метою попередити можливу термінологічну плутанину. Заслугують коріння неоднозначного розуміння цього поняття: «Повертаючись до аналізу причини змішування понять права на об'єднання та свободи об'єднань, необхідно зазначити, що з російських нормативно-правових актів не зрозуміло, що конкретно розуміється під терміном «об'єднання», коли в тому чи іншому нормативно-правовому акті говориться про об'єднання. З одного боку, це може означати процес. В цьому разі право на об'єднання розуміється як власне право громадян на здійснення об'єднаних дій, тобто громадяни можуть вести діяльність, спрямовану на консолідацію своїх інтересів. З іншого боку, «об'єднання» може розумітися як предмет. У цьому разі за основу береться форма» [4, с. 45–46]. Аналогічна ситуація склалась і в українському законодавстві.

Варто також погодитись з висновком А.М. Мойсєєва щодо того, як саме варто розуміти поняття «об'єднання». Він аргументував його у своєму дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук:

- «очевидно, що слово «об'єднання» означає саме процес, діяльність індивідуумів. Юридична особа, або якщо громадяни діють без її утворення, являє собою результат об'єднаною процесу, але не сам процес. Непоширення гарантій права на об'єднання, закріплених в Конституції <...> і міжнародно-правових актах на всі етапи взаємодії громадян, не дає змоги сформувати таке об'єднання як добровільне, самоврядне, некомерційне формування, створене за ініціативою громадян, об'єднаних на основі спільності інтересів задля реалізації загальних цілей, зазначених у статуті об'єднання» [4, с. 46];

- «об'єднання» варто розуміти як тривалий процес, що включає в себе всі стадії створення, ліквідації, реформування <...> об'єднання, заснованого на об'єднанні спільних волі та інтересів учасників об'єднання» [4, с. 46].

На жаль, А.М. Мойсєєв не пропонує застосування різних понять, щоб розмежувати об'єднання як процес та об'єднання як результат (у його працях – предмет). Варто запропонувати для позначення процесу говорити про «об'єднання», а задля позначення результату такого процесу (предмету, об'єкту досліджуваного суб'єктивного права) – про «асоціацію». Це буде повністю узгоджено з міжнародною практикою, адже поняття «асоціація» у контексті досліджуваного права застосовується в більшості міжнародних стандартів прав людини, ратифікованих Україною, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., а також документах, ратифікація яких є для України перспективною, наприклад, у Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р.

Що ж до українського законодавства, то це поняття застосовується в ньому неоднозначно. Для позначення об'єднань як об'єкта свободи асоціацій воно застосовується доволі нечасто, принаймні, не так часто, як поняття «об'єднання». Так, Конституція України 1996 р. не оперує поняттям «асоціація» чи однокорінними йому поняттями, так само як і Закон «Про політичні партії в Україні».

Закон України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання» згадує про асоціації у кількох статтях:

- у ст. 2 «Сфера дії Закону» у контексті того, що дія цього Закону не поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення, у т.ч. асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань;

- у п. 2 Прикінцевих та перехідних положень у частині того, що «громадські організації, їх спілки (союзи, асоціації, інші об'єднання громадських організацій), легалізовані на день введення цього Закону в дію шляхом реєстрації або повідомлення про заснування, не потребують, відповідно, перереєстрації або повторного подання документів для повідомлення» [5].

Отже, стає очевидним, що автори тексту Закону України «Про громадські об'єднання» розглядали асоціації як різновид об'єднання громадських об'єднань, однак не конкретизували характерні риси такого об'єднання. Аналогічно це поняття застосовувалось і у Законі України, що втратив чинність, від 16 червня 1992 р. «Про об'єднання громадян». Поняття «асоціація» застосовувалось у ньому частіше, зокрема, політичні партії могли використати його у назві: ст. 1 передбачала, що «об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією» [6]. Аналогічну норму містила й ст. 12-1 «Назва об'єднання громадян»: у частині 2 зазначалось: «Назва об'єднання громадян має складатися з двох частин – загальної та індивідуальної. Загальна назва (партія, рух, конгрес, союз, спілка, об'єднання, фонд, фундація, асоціація, товариство тощо) може бути однаковою у різних об'єднань громадян. Індивідуальна назва об'єднання громадян є обов'язковою і має бути суттєво відмінною від індивідуальних назв зареєстрованих в установленому порядку об'єднань громадян із такою самою загальною назвою» [6].

Зрештою, ст. 10 «Спілки об'єднань громадян» також містила поняття «асоціація», ч. 1 цієї статті встановлювала: «Об'єднання громадян мають право на добровільних засадах засновувати або вступати між собою в спілки (союзи, асоціації тощо), утворювати блоки та коаліції, укладати між собою угоди про співробітництво і взаємодопомогу» [6].

Отже, варто підкреслити, що Закон «Про об'єднання громадян» у частині застосування поняття «асоціація» не відповідав міжнародним, у т.ч. європейським стандартам. Оскільки ця невідповідність не була єдиною, згодом його було оновлено – у 2011 р. з'явився Закон «Про політичні партії в Україні», та аналізований документ поширював свою дію тільки на громадські організації. Лише невдовзі після прийняття Європейським Судом із прав людини рішення у справі «Корецький та інші проти України», в рамках виконання заходів загального характеру, передбачених Законом від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», було оновлено й законодавчі норми про громадські об'єднання, але, як виявлено вище, відповідну термінологію Закон України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання» сприйняв не повністю.

В аналогічному значенні поняття «асоціація» застосовується і в підзаконних актах (наприклад, Порядок проведення конференцій громадських об'єднань та асоціацій, обрання членів Наглядової ради публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» та припинення їхніх повноважень, затверджений Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення 21 травня 2015 р. № 707 (у редакції рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26 квітня 2018 р. № 593)).

Варто підкреслити, що в законодавстві України поняття «асоціація» застосовується не тільки у контексті конституційного, але й міжнародного права. Прикладом можуть слугувати документи, пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України (наприклад, Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку).

В українській юридичній літературі також є приклади синонімічного застосування понять «об'єднання» та «асоціація». Так, автори Науково-практичного коментаря до Конституції України 2011 р. підкреслили: «Метою утворення об'єднань громадян є здійснення, сприяння у реалізації, захист прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Європейський суд із прав людини неодноразово підкреслював, що діяльність асоціацій є також колективною реалізацією свободи вираження поглядів» [7, с. 264].

Висновки. Варто рекомендувати відмовитись від застосування поняття «об'єднання громадян» на користь поняття «асоціація» у ст.ст. 36–37 Конституції України та узгодити інші закони та підзаконні акти з Конституцією України, насамперед Закон «Про політичні партії в Україні», де у ст. 2 «Поняття політичної партії» надано відповідне визначення. Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб під час дослідження права на свободу об'єднання у політичні партії в Україні застосовувати той самий тезаурус, що застосовують зарубіжні вчені, що працюють у країнах ЄС [8; 9].

Список використаної літератури:

1. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
2. Про політичні партії в Україні: Закон від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 23. Ст. 118.
3. Шаповал В.М. Феномен конституційного права: монографія. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. 423 с.
4. Моисеев А.М. Конституционное право граждан на объединение в политические партии и судебная практика его защиты: дис. ... канд. юр. наук. Москва, 2008. 180 с.
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 21.11.2018 р.)
6. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12> (дата звернення: 21.11.2018 р.)
7. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. В.Я. Тацій, О.В.Петришин, Ю.Г.Барабаш та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
8. Мішина Н.В. Європеїзація конституційного права України: проблеми і перспективи. Публічне право. 2011. №3. С. 12-20.
9. Мішина Н.В. «Кодекс зебри» як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини. Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. 2013. Вип. 3. С. 113-120.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Осауленко Світлана Вікторівна – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Osaulyenko Svitlana Viktorivna – Candidate of Law Sciences, Professor, Professor at the Department of Constitutional Law of National University "Odessa Law Academy"

Osaulyenko_sv@ukr.net